

A SZABADKAI ISKOLAI SZÍNJÁT SZÁS TÖRTÉNETE

A XVIII. században Magyarország déli részeinek története sok tekintetben előről kezdődik. Mikor a török kivonult, és új népesség szállta meg a kihalt országrészeket, az ország néprajza teljesen megváltozott. Horvátok, magyarok, szerbek, németek és más nemzetiségek telepedtek le a kihalt területekre, és ebben a soknemzetiségű és nyelvű országban a különböző nemzetiségek látszólagos „egyetértésben és boldogságban” éltek a Habsburg-trónus előtt a latin nyelv mindenhatósága tudatában. Az atyák latin nyelven oktatják az ifjúságot a latin nyelvre és a monarchiához való lojalításra. A holt nyelv időtlen méltósága nagyszerű szimbóluma volt a népek fölött trónoló monarchiának. A Habsburg-monarchia szellemi tartalmát a XVIII. században még nem adhatta meg a nemzeti eszme, mert fejletlen volt, helyette a monarchia nemzeteket összefogó „boldogító” eszméjét hirdették és népszerűsítették a monarchia népeinek. Nem új eszme volt ez, hiszen a Habsburgok is az előző századoktól kapták örökségül és lényege abban állt, hogy a katolicizmust megvalósítsa az állami életben. A kor uralkodó osztályát az említett eszmékhez való hűség, ragaszkodás, lojalitás és a vitam et Sanguinem jellemzi. Az országban uralkodó állapotokra nagyon is az: „Omnis Felicitas Hungariae E Singulari Favore Marie” jellemző, ahogyan ezt egy 1738-as jezsuita nyomtatvány hirdeti.

A Habsburg-házhoz hű uralkodó osztály által hirdetett látszólagos nyugalom és sorssal való megbékélés mögött azonban egyre jobban élözödtek az osztályérdekek és ebben a „békésnek” nevezett társadalomban a XVIII. század derekán túl, Mária Terézia uralma alatt lazulni kezd a kompromisszum az országot félgymarmati sorban tartó Habsburgok és a magyar nemesi osztály között. A feudális szolgáltatásokon kívül az adózás, az állam eltartásának terhei is a jobbágságot sújtották. A nemesi birtok fejlődését visszavetítő osztrák vámpolitika elleni tiltakozás, de még inkább a fokozódó magyar nyelvi önérzet nemzeti irányba tudatosította a gazdasági-politikai ellentéteket. Ezért a középnemesség és a főnemesség egy része kezd szembefordulni a század első felének szinte mindenre kiterjedő klerikális és jogi latinságával, valamint ennek fő hordozóival, az elnémetesedő magyar arisztokráciával és a magas klérussal.

Az ilyen országos helyzetben Szabadkán is nagyarányú délszláv település indult meg. A városba és környékére visszatérnek a korábban ide települt, de a török által elűzött délszlávok és magyarok, s nagy számban érkeznek és telepednek le Dalmáciából és Boszniából horvátok, kiket a régebbi források katolikus rácok néven tartanak nyilván. A kérelmezők ügyét Petrovics Novák továbbítja a haditanácshoz.¹

Pár nap múlva Markovics és Vidakovics újabb települési kérvényében ígérik meg a horvátok (kat. rácok), hogy német tábormok vagy tiszt

¹ Az iktatókönyv ekképpen jegyzi fel az esetet: „Remittur hiermit ein anderer, dass dergleichen Rätz, welche sich in 1500 wehrharten Männern bestehend anerbotten treu zu verbleiben und andere mehr vom Feinde herüber zu bringen, gegen deme, dass ihnen zu Szegedin, Sobathiz, und Bouia (Igy!) zu verbleiben u. die drei vorgeschlagene Palanken zu erbauen erlaubet werde.” (Hofkrat. 1687. Proc. registr. folio 400 sept. 1. Nr. II.)

parancsnoksága alatt mindenkor hűségesen harcolnak a török ellen.² E két nagyobb arányú horvát település mellett Csernojevic patriárka vezetésével 1690-ben a Magyarországra települő szerbek közül is sokan a szabadkai határőrök szolgálatába álltak.

A karlócai béke harmadik pontja úgy rendelkezik, hogy a török Bácskát továbbra is a „császári felség birtokában” hagyja, de egyben azt is elrendeli, hogy a császári seregek Titelt nem erősíthetik jobban meg. A Tiszán túli, később temesi Banság továbbra is a törökök birtokában maradt. Hogy vidékünk és városunk is a törökök támadásai ellen védve legyen, a határt képező két folyó, a Tisza és a Maros mentén katonai határőrvidéket szerveztek. A határőrvidéket, így Szabadkát sem csatolták az országhoz, hanem mint török elleni védelmi övezetet, határőrvidéket külön igazgatták, lakosságát felfegyverezték és császári tisztek parancsnoksága alatt, Bécs közvetlen szolgálatába állították. Miután Szabadka utolsó földesura Török Bálint és családja 1618-ban kihalt, a város és környéke a kamara birtokába került, de a kamara lemondott birtoklási jogáról és ezt a területet a határőrvidék katonai kormányának engedte át.

A törökök elleni védelem megkívánta, hogy a határőrvidéken erős helyőrségek alakuljanak, a helyőrségeket katonai sáncokkal erősítették meg. Szabadka a legrégebb katonai sáncok közé tartozott. A helyőrség legénységét német császári katonák és az itt élő és állandóan beköltöző délszlávok alkották. A szabadkai helyőrség parancsnoka, a kapitány, sokáig nemcsak katonai parancsnok volt, hanem ő intézte a lakosság ügyeit is. A kapitány a régi várban lakott, melyet törökösen kulának neveztek. A szabadkai vár (korabeli feljegyzések: Schoss-Schlössernek nevezik) szilárd anyagból készült háromemeletes épület volt, melynek északi és déli sarkán egy-egy torony emelkedett ki. A várat két sánc vette körül, a sáncokon kívül eső mocsarak (a Rogina-bara) is védték a várat. (Később a várat templomná alakították át.) A határőrszolgálatban levő délszlávok — horvátok és szerbek — a többi lakossággal szemben bizonyos kiváltságokat élveztek, ezért gyakran szembekerültek a városi hatóságokkal és a városi tanáccsal is. Ezeket az ellentéteket az osztrák császári udvar még tudatosan is szította.

Városunk a felszabadító háborúk nagy terheiből is ugyancsak kivette a részét, de e mellett még a török háborúk más következménye sem kerülte el a várost.³

E nehéz és áldatlan állapotok ellenére is a város vezető rétege lojális és hű maradt a monarchiához, amiért is 1743-ban Mária Terézia Szent-Mária néven szabadalmazott mezővárossá tette.⁴

A városi tanács, miután a város 1743. május 7-én kelt szabadságlevele alapján szabadalmazott kamarai mezővárosi státust nyert, már 1746-ban azzal a kérelemmel fordult a provinciálishoz, a ferencrendiek rendfőnökéhez, hogy küldjön a városnak egy olyan szerzetest, aki a városi ifjúságot a latin nyelv elemeire tanítja. A kért szerzetes 1747-ben érkezett meg, el is kezdte a munkát, s már három év elmúltával, 1750-ben felsőbb, úgynevezett grammatikális osztályok is működtek a városban.

² Az erről készült jegyzőkönyv szavai a következők: „Markovics und Juro Vidakovics bitten um einige devastirte Castellen und territoria für 5.000 aus der Türkei herübergegangener Rätzen, damit sie unterkommen und sich ernähren mögen. Versprechen dagegen jederzeit unter dem Commando eines deutschen Generals oder Officiers wider den Erbfeind die Waffen zu führen.” (Hofkrat. 1687. protoc. i. p. folio 573. sept. Nr. 43.)

³ A mirigynhalál vagy pestis, amely Szabadkán is dühöngött, és a barátok feljegyzései szerint 1738. június 15-től 1739. február 19-ig 313 embert (talán csak római katolikust?) ragadott ki az élők sorából. Ezek közül volt 78 férfiú, 54 ifjú s gyermek, 89 asszony és 92 leány.

⁴ Prágában május 7-én írta alá a királynő a szabadság levelet vagy privilégiumot, mely által a várost katonai érdemeiért és az uralkodó ház iránt tanúsított hűségéért és ragaszkodásáért a törvény követelte polgárisításon és bekebelezésen fölül még nevezetes szabadalmakkal látván el, szabadalmazott kamarai mezővárossá tette, címerrel ajándékozta meg és különös kegyeiből eddigi nevét is Szent-Máriára változtatta.

Tulajdonképpen ezekben a felsőbb, grammatikális tagozatokban született meg Szabadkán is az iskoladráma*, az iskolai (tanodai) színjátszás a XVIII. század második felének kezdetén.

A jezsuiták országosan bevett divatja szerint az itteni latin nyelvű iskolákban is megindul az iskolai színjátszás. A feljegyzések szerint a professorok deákjaikkal egy nagyobb teremben vagy a barátok éttermében színdarabokat szoktak bemutatni. Arról, hogy az első ilyen előadást városunk iskoláiban mikor és hol tartották meg, pontos adatunk nincs, de azt már a feljegyzések alapján állíthatjuk, hogy a városi tanács 1763. március 4-én a professorok kérelmére az iskolai színpad hiányait deszkákkal javíttatta ki, amiből arra következtethetünk, hogy a meglévő színpad már korábban elkészült, rövidebb vagy hosszabb ideig használatban volt, és vagy megrongálódott, vagy egyszerűen már a vele támasztott igényeknek és követelményeknek nem felelt meg, ezért volt a színpadon a már említett munka elvégzése esedékes. Sajnos, más adattal a város iskoláiban létesített színpadokról nem rendelkezünk, de ha elfogadjuk azt a nézetet (nincs rá okunk, hogy ne fogadjuk el), hogy abban a korban a hasonló iskolák színjátszása és színpadai nem sokban különböztek egymástól, sőt egymáshoz nagyon is hasonlítottak, akkor a magyarországi iskolákban tartott drámai előadásokról készült rajzok közül Amon Comenius János színpadról készült rajzát és leírását említem meg. A rajzot és a leírást Comenius magyarországi tartózkodása idején, 1685-ben készítette, így ez a munka az ilyen jellegű rajzok és leírások közül nemcsak a legjelentősebbek, hanem a legértékesebbek egyike is. Comenius munkája 1685-ben a Lőcsén megjelenő Látható Világában, *Komédiás nézni való játék* címen jelent meg. A mű azzal a céllal készült, hogy a kor divatos iskolai játékról az olvasóknak, azoknak, akik még ilyet nem láttak, — fogalmat nyújtson. Mivelhogy Comenius művét nemcsak a tanuló ifjúságnak, hanem a nagyközönségnek is szánta, a képmagyarázatot, a leírást a latin nyelvű szöveg mellett magyarul, németül és szlávul is leírta. Ez az értelmező szöveg magyarul így hangzik: „A játék néző helyben, amely megruháztatik (ékesítettik) szőnyegekkel és elől függesztett kárpitokkal, superlátokkal, fúrgelepekkel befödveztetik (vonyattatik), tartatnak örömjátékok és szomorújátékok, melyekben emlékezetre méltó dolgok hozzátatnak (állítatnak) elő, valamint itten a Historia a Tékózoló fiúról és annak atyjáról, a kitől imént befogattatik, midőn haza visszatért. A jádzó személyek más-másféle ruhába felöltöztetvén, játszanak. A bolond tréfát üz. A nézők közül a főhelyen ülnek a legfőbbek, a köznép áll a közönséges helyen és kezeivel tapsol, ha valami neki tetszik.”

A város iskoláiban bemutatott színdarabokat rendszerint az iskola tanárai írták, ők is tanították be a tanulókkal. A színdarabok, illetve az előadások valamilyen ünnepi alkalomra készültek. A szerzők darabjukhoz a témát rendszerint a bibliából, az egyházi tanításokkal szorosan kapcsolatban álló történelmi eseményekből, vagy egyéb morális jellegű témakörből merítették. Nemcsak a színdarabok, de az előadások nyelve is a latin volt. Abban az időben a drámaírók és rendezők úgy tartották, hogy a többi (nemzeti, elő) nyelv (magyar, német, szláv stb.) alkalmatlan a színdarabok mondánivalójának a kifejezésére, inkább valószínűbb azonban az, hogy a nemzeti nyelvek mellőzése nem esztétikai, hanem politikai célokból történt. Elsősorban a kor uralkodó osztályának a monarchia nemzeteket összefogó eszményéhez való hűsége és lojalitása volt az,

* „Iskoladráma: a drámának a humanizmus korában keletkezett, a 16—18. sz.-ban elterjedt válfaja, eleinte latinul, később nemzeti nyelveken is írt, iskolai eljátszásra szánt drámai mű. Targyát a bibliából, a történelemből, ritkábban a mindennapi életből merítette. Előbb a katolikus szerzetesi iskolákban művelték, tőlük vették át a protestánsok. Jelentős része volt a világi drámaírás és színjátszás fejlődésében.”

amelybe a népek fölött trónoló monarchia politikai törekvései közé a latin nyelv használata is nagyszerűen beleillett. Szabadkán különösen lojálisak és hűek voltak ehhez a politikához, és a város igen vegyes több nemzetiségű lakossága ellenére sem találunk feljegyzéseket arról, hogy a latin nyelvű előadásokon kívül ebben az időben más nyelven is tartottak volna iskolai színi előadásokat. Más több nemzetiségű városban megtörtént az is, hogy a latin nyelvű előadásokkal párhuzamosan más nyelvű előadásokat is játszottak, abból a célból, hogy a különböző anyanyelvű világi közönség igényeihez igazodjanak. Így voltak latin—német, latin—magyar, latin—horvát, latin—szlovák stb. nyelvű előadások. A színdarabok kötöttsége, bibliai, egyházi és morális jellegű témája már magában is korlátok közé szorította a kifejezési lehetőségeket és drámai megoldásokat. Ezért az iskolai színdarabok, illetve drámák irodalmi, helyesebben költői, esztétikai értéke igen csekély. Ugyanez állítható a drámai tulajdonságairól is, belőlük hiányzott a cselekmény, emiatt alakjukra nézve inkább csak erkölcsi irányú párbeszédnek, mint drámának.

A ránk maradt feljegyzések szerint Szabadkán az első ilyen iskolai színi előadást 1767. augusztus 9-én tartották meg. Minden bizonnyal voltak korábban is hasonló előadások, hiszen a színpadot — mint már említettük — 1763-ban átrendezték, de sajnos ezekről az előadásokról nem maradt fenn írás. Osztraticzky Jeromos, a principisták professzora írta és tanította be a tanulókkal az első ilyen előadást. A darabban a principistákon kívül más deákok is szerepeltek. Ez alkalommal a *Nagy Konstantin császárnak Krispian fiáról* szóló tragikomédiát mutatták be. Prosztiejevsky Vencel, aki 1767-ben a szintaxis professzora, 1768-ban tanulóival az *Egyiptusi József* előadását játszotta. Erre az alkalomra a színpadot is átrendezték, új álványokkal és díszletekkel szerelték fel.

Kázmér Imre tanulóival 1769. júniusában a *Senacherib assyr királyt*, szeptemberben pedig az *Iffjúkort* mutatta be. A következő évben, 1770 február 18-án szintén ő az *Anastasius keleti császárt* játszotta el tanulóival a nagyközönségnek. Ebben az évben, 1770. május 7-én más szerzőtől, illetve rendezőtől újabb darab került bemutatásra. Ez alkalommal Kovacsóczy Lajos tanuló *Eustachius római vezér* című darabját adták elő. 1773. április 22-én a *Nagy Theodorus keleti császár az Ariánusok ellen* című darabnak lett a bemutatója. Ugyanebben az évben a városban a plébániát elveszik a barátoktól, ami őket erkölcsilag is, de főleg anyagilag igen súlyosan érintette, ezenkívül a városban alaposan felizgatta a kedélyeket is. Így történik meg, hogy a következő bemutatott színdarab összefüggésbe kerül és részese lesz a helyi eseményeknek. Ez év augusztus 22-én a *Justinianus császár háladatlanága derék vezére, Belizár iránt* című darabot mutatták be. A feljegyzések azt is megörökítették, hogy e történelmi színezetű, de egyházi témájú színdarab kiválasztása és bemutatása olyan célzattal történt, hogy rámutassanak arra a nagy igazságtalanságra, amely a barátokat a plébánia elvesztésével érte.

A helyi jellegű harc az iskolai előadások útján a barátok részéről tovább folytatódott és a következő évben is még tartott. Így került 1774. április 8-án a *háladatlan Joas zsidó király, aki Zakariás papot megölette* című színdarab bemutatásra. E mű előadása is a már említett eseményre való célzással történt, annál is inkább, mert az előadáson a kalocsai érsek is megjelent, és őneki is szólhatott a lecké.

Még a két utóbbi előadáshoz hasonló előadások ellenére is a latin nyelvű dráma és színjátszás e formájában kevés volt az élet, az étellel való kapcsolat, az aktualitás, s az egész alig volt egyéb gyakorlásnál a latin nyelvben és frazeológiában. A kivitelezésre az ilyen tartalom mellett is ügyeltek, nagy gondot fordítottak a szereplők kellemes beszédére, tiszta, érthető kiejtésére, finom mozdulataira és különösen a külső színi hatásokra és a díszletekre.

A közönségnek, az iskolai előadások látogatóinak, az előadások alkalmával színlapokat osztogattak, melyeken feltüntették a darab címét, beosztását, tárgyát és a szereplők nevét. Az előadásokat nyomtatott lapon

hirdették meg. A színlap is, a meghirdetés is latin nyelvű volt: Comedia, tragoedia, Pastorelle Bucolicon vagy pásztorjáték, érdekes játék, melo-dráma, dráma, allegoricum elnevezéssel. A meghirdetés nyomtatott szövegében az előadás idejének a helye kimaradt és ezt utólag kézzel írott szöveggel jegyezték be. Több nyelven készült színlapról vagy hirdeteményről a városban nem tudunk, de más városokban, így például Szombathelyen az 1730-ban az *Asione tragédiáját* mutatták be és a színmű jeleneteit a színpadon latin, magyar és német nyelven tüntették fel ekképpen: Scena primo, Első kimenetel, Erster Eintritt.

Az iskolai előadások — minden fogyatékoságuk és kezdetlegességük ellenére is — kielégítették a nézőközönséget, amely nagy figyelemmel, rendkívüli érdeklődéssel és csodálattal kísérte a műsort. S ez kétségtelesen azt igazolja, hogy a színművek tartalma, az előadások minősége, a szereplők játéka, a színpad, a díszletek, a kellékek megfelelték a kor ízlésének és kielégítették a közönség színjátszással szemben támasztott igényeit és érdeklődését. Ezen nem is kell csodálkoznunk, mert az előadásokat Szabadkán is a „jezsuiták országos divata” szerint szervezték és a jezsuiták jelszava a következő: „A világot a világ fegyverével kell meghódítani.” Szabadkán ebben az időben a színjátszással igyekeztek a jezsuiták mintájára meghódítani a várost és a katolikus egyház és a királyi udvar politikai célját megvalósítani: „Isten dicsőségére a katolikus egyház hatalmát növelni.” Ez a törekvés nagyszerűen beillett a monarchia politikájába is, melynek törekvései az állami életben szintén a katolicizmus megvalósítását célozták. A hálásan tapsoló publikumot leginkább a darabban szereplők és a többi deák szülei, hozzátartozói, városi tanács tagjai és egyéb honoráciorok alkották és mindig megtöltötték a rendelkezésre álló, de nem éppen tágasnak nevezhető termeket. Az előadásokon a város minden olyan lakosa is megjelent, akinek szívügye volt az intézet anyagi és szellemi felvirágoztatása. Amikor a színpadi bemutatás befejeződött, a városi előkelőségek a tudomány gyarapítóinak, a nézőknek, tanítóknak és deákoknak köszönetet mondtak, amivel az előadás véget is ért, a közönség pedig széjjeloszlott. Habár az iskolai színjátszás egyházi, helyesebben felekezeti, katolikus jellegű volt, az előadásokat a közönség felekezeti és nemzeti hovatartozásra való tekintet nélkül látogatta.

Már a XVI. századtól kezdve az iskolai színjátszás szereplői több helyen (de városunkban nem) jutalmat is kaptak, melyet részben a közönség adományából, részben pedig a szülők fedeztek. Az adományozás, jutalmazás, a kellékekre való költsékezés nem egy helyen, elsősorban a szülők között elégedetlenséget váltott ki, amiért az osztrák nevelésügyi hatóságok 1765-ben betiltották, helyesebben felügyelet alá helyezték az iskolai előadásokat. Nemcsak ez a kormányintézkedés, de más jelentősebb körülmények is közrejátszottak abban, hogy az iskolai színjátszás mindinkább veszít jelentőségéből.

Nálunk az iskolai színjátszásnak kettős célja volt: a vallásos érzület szuggesztív fejlesztése és a latin beszéd gyakoroltatása: mindkettő nagyszerűen beleillett a monarchia politikájába is. Külföldön az iskolai színjátszás a reformáció propagandaeszközei közé tartozott, majd a jezsuiták a szuggesztív szolgálataiba állították. A barokk pompaszeretete, látványosságkedvelése fejlesztette nagyra az iskoladramát és színjátszást. Magyarországon az iskoladramák és az iskolai színjátszás a korszak legfontosabb kulturális eseményei közé tartoztak. Másol is, nálunk is, az emberek messze földről sereglettek a városba, hogy részesedjenek abban a csekély, de egyetlen magasabb dionüszoszi örömben, amit a jámbor atyák tanítványaikkal nyújtottak. Az iskolák fokozatosan tudomást vettek a publikumról is, alkalmazkodtak is hozzá, így született meg a nemzeti nyelvű, nálunk Szabadkán a magyar nyelvű iskola dráma és iskolai színjátszás. A progresziót jelentő nemzeti nyelv és az aktuálisabbá vált iskoladráma nehezen, de a társadalmi fejlődés törvényszerűsége folytán hatolt be a világtól és a haladástól jól elzárkózott egyházi, illetve iskolai falak közé, és amikor az előadások nyelve magyar lett, és a publikumhoz való alkalmazkodás megkezdődött, a dekadencia elkerülhetetlen volt.

Ez a folyamat a vallásos és iskolai színjátszás elvilágiasodásában fokról fokra következett be. A világi közönséghez való igazodás céljából először az előadások nyelve változik meg. A nemzeti, az élő nyelv bevonulásával az egyházi játékok egyes jeleneteibe komikus elemek lopóznak, s a mulattató jelleg lassan háttérbe szorítja a színjátszás eredeti célját, a vallásos elmélyülést és a latin nyelvgyakorlást. Így közeledik a drámai színjátszás az élethez és igyekszik kielégíteni a közönség szórakozási igényeit. Megtörtént az is, hogy a tanulók az egyházi és az iskolai előljárók tiszteletére latin, a polgárság, a szülők és a városi tanács tiszteletére pedig magyar nyelvű előadásokat tartottak, míg az 1775-ös évektől kezdve az iskolai előadások nyelve városunkban már magyar volt. A város gimnáziumában még hosszú ideig tartottak iskolai színi előadásokat.

A feljegyzések szerint az ünnepélyek rendezésében legszorgalmasabbak Farkas Bertalan és Simonfalvi Gellért tanárok voltak. Így 1835-ben Kisfaludy *Mátyás diákját* adták elő a tanulókkal, 1841-ben és 1843-ban a *Pásztori szóváltásokat* mondatták el a tanulókkal az alkalomra való célzással. Egy más alkalommal, 1842-ben Farkas Bertalan barát és gimnáziumi tanár saját munkáját olvasta fel ezzel a címmel: *Szabadka szabad királyi város századjai*. A mű verses krónika formában készült városunk múltjáról. A művet a város ki is nyomatta és a vendégek között szétosztogatta. A városi tanácsnak az volt a szándéka, hogy Farkast munkája elismerése jeléül 100 p. frttal megjutalmazza, de a helytartótanács a jutalmazást elutasította. Így a műről kiadott füzet nem Szabadkán, hanem Szegeden jelent meg 1842-ben.

Miután a gimnázium teljesen a barátok kezében volt, 1832-től kezdve egy-egy ünnep alkalmával is tartottak előadásokat, például az igazgató neve napján, a rendfőnök látogatása alkalmával stb. Az ilyen ünnepeket a tanulók magyar és latin pásztori versengésekkel, kis színi előadásokat ünnepelték meg. Rudics József Bács vármegye főispánjának névnapján. 1839. március 19-én az ő házában a Zalán futását adták elő. A király koronázásának évfordulóját tették iskolanappá, és ezen a napon ünnepi előadásokat tartottak. Az előadások nyelve most már a magyar volt.

Amíg az iskolaszínház célja elsősorban a világnézeti nevelés volt, addig az előadásokat latin nyelven tartották, ezt a közönség nagy része nem értette, de ezzel az uralkodó körök nem igen törődtek. Ugyan miért kellene a népek mindazt megérteni, amit a színpadon elmondanak? A mise nyelve is latin, azt sem érti; mégis eljár a templomba! Hová jut a világ, ha elfogadjuk a csöcseléknek azt az óhaját, hogy mindig mindent megértsen?!

Az ilyen szélsőséges reakciós vélemények ellenére is megindul az egyházi iskolai színjátszás elvilágiasodása, és a nemzeti nyelv használatáért vívott harc társadalmi törekvéssé érik. Ebben a harcban a XVIII. század második felében legnagyobb szerepe a felvilágosodás anyanyelv-propagandát hordozó, igen lassan kialakuló, polgári eszméket valló osztálynak jutott.

Ezek a nehézkes, néha otromba, kezdetben latin, majd később magyar nyelvű iskoladrámák és iskolai színjátszás jelentős szerepet játszottak a nemzeti kultúra kialakulásában és a nemzeti öntudat ébresztésében és fejlődésében. Az iskolai színjátszás sokban elősegítette egy társadalmilag fejlettebb, haladóbb, korszerűbb dráma és színjáték, a világi színjáték kialakulását.

A XVIII. század vége felé az iskolai színjáték Szabadkán sem elégtette ki a nagyközönséget, melynek ízlése és érdeklődése mindinkább a világi színjátszás felé fordult és inkább talált szórakozást a német vándorkomédiások játékaiban, mint a zárt körű, egyházi jellegű, későbbben már elvilágosodó iskolai színjátékokban, hiszen akármilyen fejlett is volt, mégiscsak amatőr, műkedvelői alapon működött. A színészek főfoglalkozása nem a játék volt, ők elsősorban is diákok, tanulók voltak. Külsőleg a színpad is hasonlított a későbbi; sőt a mai színpadhoz is, de mégsem volt vele azonos:

Városunk nagy szülötte, Kosztolányi Dezső egy kis írásában arra a kérdésre, mi a színpad?, a következő választ adja: „Egy nyitott szoba, amelynek háron fala van. A negyediket ledöntötte a kíváncsiság. Ebbe a szobába nem a kulcslyukon kukucskálunk be. A kíváncsiság oly hatalmas volt, hogy a kulcslyukat kézzel-körömmel kivájta. Leszakította a zárat, bezúzta az ajtót, végül eltüntette a szoba negyedik falát is. Ami itt történik, (közügy).”

Ilyen volt az iskolai színjáték színpada? Alakra igen, nyitott volt a negyedik oldala, de zárt az egyházi, illetve iskolai környezet, amelyben a színpad állt. Közügy volt-e, ami rajta történt? Nem, nem is lehetett az, mert egyházi, iskolai jellegű volt! Jelentősége mégis nagy volt, mert színpadot, színjátékot, közönséget teremtett a világi színjátszás számára is, mely kezdettől fogva minőségben is különbözött tőle. Itt már a színész nem műkedvelésből játszott, hanem a játékkal kereste meg a mindennapi kenyerét. E vándorszínészek lelkesedése olyan hatalmas volt, hogy még korgó gyomorral és kopogó szemekkel is tudtak szépet alkotni, mert akaraterőjük és lelkesedésük legyőzte a nélkülözést, közönségük pedig igénytelen volt. A színész is, a színpad is új volt, ami rajta történt, az sem volt a régi; igaz, még nemigen volt közügy, de már lasan kezdett azzá válni.

Városunkban a világi színjátszás első hírnökei a német vándorszíntársulatok voltak. Az első német színtársulat már 1780-ban megjelent a városban, és evvel a városi színjátszásban új fejezet kezdődött el.

IRODALOM:

1. Iványi István: *Szabadka szabad királyi város története*. Szabadka, 1886.
2. *Új magyar lexikon*. Akadémia Kiadó, Budapest, 1962, 3. kötet.
3. *Szabadka szabad királyi város községi főgymnasiumának értesítője az 1894—5. tanévről*. Szabadka, 1895.
4. Dr. Váli Béla: *A magyar színészet története*. Budapest, 1887.
5. Hegedűs G. — Pukánszky K. J. — Staud G.: *A színpalak között*. Minerva, Budapest, 1967.
6. Gáspár Margit: *A műsák neveletlen gyermeke*. Zeneműkiadó Vállalat, Budapest, 1963.
7. *A kultúra világa: Magyar irodalom*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1965.
8. *Pallas Nagy Lexikon*.
9. Halász Előd: *A német irodalom története*. Gondolat, Budapest, 1971.
10. *Magyarország története*, I. kötet, 3. kiadás. Gondolat Könyvkiadó, 1971.